

ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ

ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ*

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਦੀ ਇੱਕ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ 80 ਕਿਲੋ ਮੀਟਰ ਦੂਰ ਅਤੇ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ 30 ਕੁ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਫਾਸਲੇ 'ਤੇ ਵਧੀਆ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਨੇ ਬੜੀ ਕਰਵਟ ਲਈ, ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਝਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜੋ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਅੰਦਰ ਆਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਰ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਕੋਈ ਟਾਵਾਂ-ਟਾਵਾਂ ਪਿੰਡ ਆਬਾਦ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਾਲਾਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾੜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਮਹਲੇ ਕਰਕੇ ਲੁਟਿਆ ਅਤੇ ਸਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਗੇੜ ਵਿੱਚ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਅੰਦਰ ਵਸਿਆ ਨਗਰ ਤਲਵੰਡੀ ਵੀ ਆਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਕੇ ਸਾੜਿਆ ਗਿਆ।

ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕੁਸੌ ਗਜ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਤੇ ਉੱਚਾ ਥੇਹ ਹੈ, ਜੋ 'ਧਉਲਰ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਮਹੱਲ ਸੀ। ਇਥੇ ਇਕ ਖੂਹ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਰਾਣੀ ਸੀਤਾ ਦਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਥੇਹ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਹ ਹੋਰ ਪੁਰਾਣਾ ਖੂਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਬੇ ਵਾਲਾ ਖੂਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਉਜੜਿਆ ਅਤੇ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਵਸਿਆ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕੋਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਬੈਲੋਲ ਲੋਧੀ ਸੰਨ 1441 ਈ. ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੂ ਸਨ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਗਏ, ਉਸ (ਤਲਵੰਡੀ) ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ (ਰਾਇ ਭੋਂ) ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਜੋ ਚੰਗੇ ਦਬ ਦਬਾਅ ਵਾਲਾ ਸੀ ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਨੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਨੇ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ ਤਲਵੰਡੀ ਦੇ ਥੇਹ ਤੇ ਨਵੀਂ ਤਲਵੰਡੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੱਚਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾਇਆ ਜੋ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿਓ, ਪੁੱਤ ਦਾ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਕੋਲ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਬੇਦੀ ਵੰਸ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿਤਾ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਬੇਦੀ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ (ਕਲਯਾਨ ਦਾਸ) ਨਾਮ ਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਇੱਕ ਸੱਜਣ ਇਸ ਸਮੇਂ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਕੋਲ ਪਟਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕੋਲ ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਸਨ, ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕੋਠਾ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਠੇ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ 1469 ਈ. ਨੂੰ ਇਕ ਬਾਲਕ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਧਰਿਆ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਦਾ ਜਨਮ ਉਸ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਚਾਹਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਾਮ ਨਾਨਕੀ ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਪੈ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਵੀਰ ਨਾਨਕ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਿਵ ਰਾਮ ਅਤੇ ਦਾਦੀ ਦਾ ਨਾਮ ਬਨਾਰਸੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਨਾਮ ਲਾਲੂ ਸੀ।

* House No. A24, Kartar Colony, Goniana Road, Bathinda, Punjab.

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਲਖਮੀਦਾਸ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਧਰਮ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ 1579 ਈ. ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਵਾਲੇ ਕੋਠੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਵਾਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਕੋਠਾ ਸਾਹਿਬ ਰੱਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗੁਰਧਾਮ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ। ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਰਾਇ ਭੋਏ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਅਤੇ ਇਥੇ ਕਈ ਦਿਨ ਨਿਵਾਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਿਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਨਿਮਾਣੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜੋ ਸੰਗਤ 1913 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਮਹੰਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਨੇ ਬਦਲਾਕੇ ਕੱਤਰ ਦੀ ਪੁੰਨਿਆ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਮਾਣੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੜੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਿਮਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅੰਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਿਮਾਣੀ ਦੀ ਥਾਂ ਕੱਤਕ ਦੀ ਪੁੰਨਿਆ ਨੂੰ ਜੋੜਮੇਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਧਰਮ ਚੰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਮੇਹਰ ਚੰਦ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਮੇਹਰ ਚੰਦ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਨਿਧਾਨ ਚੰਦ ਜੀ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਬਾਬਾ ਚੰਦ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਲਾਜਪਤ ਜੀ ਨੇ 1688 ਈ. ਵਿੱਚ ਸਾਧੂ ਹਨੂਮਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਵਾਸਤੇ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਉਦਾਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨੱਥਾ ਜੀ ਨਿਅਲਾ 1690 ਈ. ਨੂੰ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਲਾਜਪਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤਲਵੰਡੀ ਕੋਠਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਬਾਬਾ ਲਾਜਪਤ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਹਨੂਮਾਨ ਜੀ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵੀ ਮਕਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਸਾਧੂ ਹਨੂਮਾਨ ਜੀ ਨੇ ਦੀਵਾ ਜਗਾਉਣ ਅਤੇ ਝਾੜੂ ਦੇਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣਵਾਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਵਾਸਤੇ 17675 ਏਕੜ ਰਕਬਾ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਗਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ, ਬਾਲ ਲੀਲਾ, ਮਾਲ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਕਿਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰ ਲਏ। ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹਿੱਸਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਖੂਹਾਂ ਤੋਂ ਸਿੰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਪਜਾਊ ਸੀ। ਖੂਹ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੂਹ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲਾ, ਸੀਤਾ ਵਾਲਾ, ਬੁਤ ਵਾਲਾ, ਖਿਪਵਾਲਾ, ਪੈੜੇ ਵਾਲਾ, ਮਾਲ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਾਲ ਲੀਲਾ ਵਾਲਾ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਓਂ ਜਿਓਂ ਬਸਤੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਵਾਹੁਣ ਯੋਗ ਰਕਬਾ 15926 ਏਕੜ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਉਦਾਸੀ ਮਹੰਤ ਤੇ ਸਾਧੂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮਹੰਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ 11 ਅਸੂ ਸੰਮਤ 1919 ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮਹੰਤ ਝੰਡਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲੀ ਜੋ ਸੰਮਤ 1939 ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਸੰਮਤ 1962 ਤੱਕ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਜੋ 1 ਚੇਤ ਸੰਮਤ 1962 ਨੂੰ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਨੇ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲੀ ਜੋ 16 ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ 1971 ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਵਾ ਜਵਾਹਰ ਦਾਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨੂੰ ਮਹੰਤ ਬਣਵਾਇਆ ਜੋ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਮਹੰਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ 20 ਫਰਵਰੀ 1921 ਈ. ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਵਾਪਰਿਆ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਵੱਖੋ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਜਗੀਰਾਂ ਲੁਆਈਆਂ ਸਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਖਾਕੀ, ਪਿੰਡ ਨੰਗਲੀ, ਤਲਕਾ, ਦੋਦਾ ਪ੍ਰਗਨਾ, ਸ਼ਕਰਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਦੀਨਾ ਨਗਰ, ਅਭੀਆਂ ਵਾਲਾ, ਮੌਜੀਆਂ ਖੂਨੀ, ਪਿੰਡ ਖੈਰਪੁਰ, ਠੱਟਾ ਗੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ, ਪਿੰਡ ਸ਼ੀਰੀ, ਪਿੰਡ ਤਾਸ਼ਪੁਰ, ਮਨੂ, ਸ਼ਾਹਪੁਰ, ਜੈਸ਼ਲ, ਵਾਵੜੀਆ ਵਾਲਾ, ਮਿੱਠਾ ਸਧਾਨਾ, ਤਰਖਾਣਾ ਵਾਲਾ, ਵੜਿੰਗ, ਨੂਨਾਰੀ, ਪਿੰਡ ਚੇਰੀ, ਮਛੋੜਾ ਹਾਸ਼ਮ ਵਾਲਾ, ਕੁੰਡਲ, ਡੁਲਚੀਆ, ਬਾਠ, ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਰਕਬੇ ਦੀਆਂ ਜਮੀਨਾਂ ਸਨ।

20 ਫਰਵਰੀ 1921 ਈ. ਦੇ ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਕਿੰਗ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੱਤ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋ.ਗੁ.ਪ੍ਰ.ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋ.ਗੁ.ਪ੍ਰ.ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਸ. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਬੈਰਿਸਟਰ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਥੇਦਾਰ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਚੱਕ ਨੰ. 204 ਲਾਇਲਪੁਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਬਣਨ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ 1 ਨਵੰਬਰ 19225 ਈ. ਨੂੰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਐਕਟ ਦੀ ਦਫ਼ਾ 85 ਅਧੀਨ 13 ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਲੋਕਲ ਕਮੇਟੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਇਕੋ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਬੰਧ 30 ਨਵੰਬਰ 1926 ਤੋਂ ਲੋਕਲ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਲੋਕਲ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਕੀਲ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ (1926 ਤੋਂ 1933 ਤੱਕ), ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਬਹਾਦਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਬੈਰਿਸਟਰ ਲਾਹੌਰ (1933 ਤੋਂ 1936 ਤੱਕ), ਤੀਜੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਅਕਰਪੁਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ (1936 ਤੋਂ 1939 ਤੱਕ) ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਬੈਰਿਸਟਰ ਲਾਇਲਪੁਰ (1939 ਤੋਂ 1944 ਤੱਕ) ਸਨ।

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਿੱਧੇ ਸ਼੍ਰੋ.ਗੁ.ਪ੍ਰ.ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਆ ਗਏ। ਸੰਨ 1944 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅੰਦਰ ਤਰਮੀਮ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 24 ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕਲ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸਲਾਹਕਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਿੱਧਾ ਸ਼੍ਰੋ.ਗੁ.ਪ੍ਰ.ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਗਏ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਇਵੈਕੂਈ ਟਰੱਸਟ ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ ਬੋਰਡ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਈ.ਈ.ਪੀ.ਬੀ. ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ 'ਚ ਲਗਭਗ ਸਭ ਗੁਰਪੁਰਬ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਹਾੜਾ ਭਾਰੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।